

Rita Barniškienė

10

(II gimnazijos) klasė



Lietuvių kalba

Pratybų sąsiuvinis

Turinys

I skyrius. Kalba kaip socialinis, kultūrinis ir istorinis reiškiny	4
1. Seniausi rašytiniai lietuvių kalbos šaltiniai	4
2. Pirmosios lietuvių kalbos gramatikos ir žodynai	6
3. Pagrindiniai lietuvių kalbos tyrėjų darbai	8
4. Lietuvių kalbos kaita	12
5. Lietuvių kalbos žodynai	14
<i>Įsivertinimas</i>	16
II skyrius. Fonetika ir kirčiavimas	19
1. Bendrinės tarties normos	19
2. Kirčiavimo žodynai	21
3. Elektroninis kirčiuoklis	24
<i>Įsivertinimas</i>	26
III skyrius. Leksika ir stilistika	28
1. Leksikos normos	28
2. Lietuvių kalbos naujažodžių duomenynas	30
3. Mokslinis ir administracinis funkcinis stilius	32
<i>Įsivertinimas</i>	36
IV skyrius. Žodžių daryba ir formų daryba	39
1. Žodžių daryba ir formų daryba	39
2. Priesagų vediniai	41
3. Priešdėlių vediniai ir dūriniai	44
<i>Įsivertinimas</i>	45
V skyrius. Morfologija ir rašyba	48
1. Kalbos dalių funkcijos sakinyje	48
2. Galūnių rašyba	51
3. Taisyklinga vardažodžių formų vartoseną	54
4. Taisyklinga dalyvių, padalyvių ir pusdalyvių vartoseną	56
5. Taisyklinga veiksmažodžių formų vartoseną irrieveiksmiai	58
<i>Įsivertinimas</i>	60
VI skyrius. Sintaksė ir skyryba	64
1. Vientisiniai sakiniai, jų skyryba	64
2. Sudėtiniai sakiniai, jų skyryba	66
3. Mišrieji sudėtiniai sakiniai, jų skyryba	68
4. Sintaksinis sakinių nagrinėjimas	70
5. Sakinio dalių ir sakinių skyryba	73
6. Tiesioginė ir netiesioginė kalba	76
7. Citatos, jų skyryba	78
<i>Įsivertinimas</i>	82
VII skyrius. Kompleksinės užduotys	87
Žinių įsivertinimo užduotys (I)	87
Žinių įsivertinimo užduotys (II)	91
Žinių įsivertinimo užduotys (III)	96
Literatūros šaltinių sąrašas	103

II skyrius

Fonetika ir kirčiavimas

1. Bendrinės tarties normos

1.1. Pabraukite ilgusius kirčiuotus skiemenis.

Nuo kalvų, tarp pušų, rogutėmis ir slidėmis lekia tumulai vaikų, visas baltas kalnas pilnas jų klegėjimo, slidžių ir rogučių tarškesio ir slydimo garso. Ir taip yra jiedviem gera eiti per girgždantį sniegą, sutikti vieną kitą pažįstamą, trumpai persimesti žodžiu, dairytis į pušų viršūnes, prisiminti nežinia ką, nesukti galvos, bet prisiminti, aiškiai prisiminti ir girgždinti, girgždinti tą sniegą, varytis vis toliau už kelio vingio į kalną.

(Juozas Aputis)

1.2. Sukirčiuokite trumpuosius kirčiuotus skiemenis. Pabraukite žodį, kurį turėtume kirčiuoti netaisyklingai, kad išlaikytume eilėraščio ritmą.

Pilkas žvirbliukas

Luoša kojele

Restorane elgetauja.

(Kazys Bradūnas)

1.3. Sukirčiuokite tvirtapradžius skiemenis.

Baltaragis dar vaikystėje negalėdavęs atsiklaudyti malūno sparnų ūžimo, kai jam pritardavo Udruvės ežero vandenų šniokštimas. Tas ūžimas tarsi pakerėjo Baltaragį. Kiek paūgėjęs, dienas ir naktis praleisdavo malūne. Kito darbo nei žinoti, nei matyti nenorėjęs.

Smagiausia jam būdavo, kai pakildavo vėjas ir sukldavo malūno sparnus. Tada jis linksmas belsdavosi po savo malūną, niekada nepavargdamas, tiktai vieno bijodamas, kad vėjas nenutiltų. Jau tada jis pradėjo svajoti, ar negalima būtų sukti malūną be vėjo?

(Kazys Boruta)

1.4. Sukirčiuokite tvirtagalius skiemenis.

Tas juokas ar tas atsigrėžimas visai iš proto išvedė seną berną. Kurėjo, ką darė, vis akyse vaidenosi Marcelė, visur girdėjo jos skambantį juoką ir matė gundančią šypsena. O to juoko buvo pilnas malūnas, pilni pavasariniai laukai, pilnas ežeras. Tas juokas ir šypsena visur persekiojo Baltaragį, ir kartais net atrodė, kad tas linksmas, nerūpestingas jaunystės juokas tyčiojasi iš jo nuplikusios galvos, žilstančių paausių ir tuščios, vienišos senbernystės.

(Kazys Boruta)

1.5. Pažymėkite žodžius, kurie sukirčiuoti taisyklingai, o kurie – netaisyklingai. Ištaisykite kirčiavimo klaidas.

Sukirčiuotas žodis	Taisyklingai	Netaisyklingai
pasáulis		
operácinė		
paĩniava		
patógiai		
ráidė		
sāugoti		
kálvis		
kadañgi		
rytĩnis		
džiũgauti		

1.6. Atlikite užduotis.

šuns	vaikams	ausys
šviesa	pinigais	laimė
tik	tunelio	juokiasi
skelbia	šventas	gale

a) Sukirčiuokite šiuos žodžius.

b) Išbraukite žodžius:

- turinčius dešininį kirčio ženklą;
- turinčius tvirtagalę priegaidę;
- dalelytes.

Likusius žodžius perskaitykite ir jais užrašykite žinomą posakį.

1.7. Ištaisykite netaisyklingus sakinius.

1. Remiantis priešpaskutinio skiemens taisykle, sukirčiavau nurodytus daiktavardžių linksnius.

2. Dešimtokės, pasitikrinę kirčiavimo žodyne, nustatė žodžių kirčiuotę, bet biškį suklydo.

2. Kirčiavimo žodynai

2.1. Sukirčiuokite pagal pavyzdį šiuos žodžius ir nurodykite jų kirčiuotes naudodamiesi „Dabartinės lietuvių kalbos žodynu“. Jei žodyne pateikti du žodžio kirčiavimo variantai, parašykite abu. Varnele pažymėkite variantą, kurį vartojate kalbėdami.

Žodis	Kirčiuotė	Variantas	Kirčiuotė
<i>pāpuošalas</i>	<i>3^{4b}</i>	<i>papuōšalas ✓</i>	<i>1</i>
patalynė			
patarlė			
patiekalas			
paveldas			
proga			
pusiasalis			

2.2. Sukirčiuokite pagal pavyzdį šiuos žodžius ir nurodykite jų kirčiuotes. Jei galimi du žodžio kirčiavimo variantai, parašykite abu.

Abīpusis (2), abipūsīs (2)

Dailė _____

Amatininkas _____

Arbatinis _____

Asmeninis _____

Avalynė _____

Brolienė _____

Buitinis _____

Cukrinė _____

Kliūtis _____

Koncertas _____

Medžiaga _____

Stabdis _____

Tautinis _____

Vaišės _____

Žolinė _____

2.3. Sukirčiuokite šiuos žodžius remdamiesi nurodyta kirčiuote.

Kaime (1), vasarojaus (1), lauką (4), tėvui (3), puikią (4), draugystę (2), daktarais (3^b), prakaitu (3^b), pirtį (4), vandenį (3^a), birželio (2), ledas (4), jaunystė (2), traukiniu (3^a), langu (3), svajones (2), mūšyje (2), kelionei (2), patalpą (3^b), dulkių (1), sūnaus (3), vieną (3), rytą (3).

2.4. Surašykite ir sukirčiuokite šių vietovardžių linksnių formas.

Kirčiuotė	Vietovardis	Kilmininkas	Galininkas	Vietininkas
4	Alytūs			
1	Biržai			
3 ^a	Dotnuvą			
4	Giruliai			
1	Kėdainiai			
2	Krāžiai			
3 ^b	Kretingą			
1	Marijampolė			
2	Mažeikiai			
3 ^b	Neringą			
3 ^{4b}	Panevėžys			
2	Skuodas			
3 ^b	Tauragė			
3	Varėną			

2.5. Atlikite užduotis.

a) Taikydami daugiskaitos naudininko taisyklę, sukirčiuokite šių daiktavardžių linksnių formas.

Dgs. N.	Dgs. K.	Dgs. Įn.	Dgs. Vt.
langáms	langŭ	langaĩs	languosė
rytams			
šaukštams			
namams			
suolams			
žingsniams			

b) Išrinkite ir užrašykite žodžius, kurie nepaklūsta šiai taisyklei, ir paaiškinkite kodėl.

2.6. Atlikite užduotis.

a) Taikydami priešpaskutinio skiemens taisyklę, sukirčiuokite šių daiktavardžių linksnių formas.

Vns. G.	Vns. V.	Vns. Įn.	Vns. Vt.	Dgs. G.
<i>daĩną</i>	<i>dainà</i>	<i>su dainà</i>	<i>dainojè</i>	<i>dainàs</i>
galvą				
kabinetą				
madą				
pabaigą				

b) Išrinkite ir užrašykite žodžius, kurie nepaklūsta šiai taisyklei, ir paaiškinkite kodėl.

2.7. Sukirčiuokite šių veiksmažodžių esamojo ir būtojo kartinio laiko 1 ir 2 asmens formas.

Esamasis laikas		
Vns. 3 asm.	Vns. 1 asm.	Vns. 2 asm.
griūva	griūvu	griūvi
melúoja	meluoju	meluoj
vaidĩna	vaidinu	vaidini
léidžia	leidžiu	leidi
žiūri	žiūriu	žiūri

Būtasis kartinis laikas		
Vns. 3 asm.	Vns. 1 asm.	Vns. 2 asm.
griūvo	griuvau	griuvai
melāvo	melavau	melavai
vaidĩno	vaidinau	vaidinai
léido	leidau	leidai
žiūrėjo	žiūrėjau	žiūrėjai

2.8. Surašykite sudurtinius žodžius į lentelę pagal kirčiavimo paradigmą ir sukirčiuokite.

Juodgurklė, duonkubilis, dailyraštis, saulėtekis, rugsėjis, greitakojis, pirmadienis, garlaivis, šaltkrepsis, savamokslis, kalnagūbris, šungrybis, dienraštis, pelėda, ašigalis.

Kirčiuotas pirmasis dėmuo	Kirčiuota jungiamoji balsė	Kirčiuotas antrasis dėmuo

2.9. Ištaisykite netaisyklingus sakinius.

1. Kas liečia kirčiavimą, tai man gerai gaunasi.

2. Neužilgo pradėsime kartoti veiksmažodžių kirčiavimą.

3. Elektroninis kirčiuoklis

3.1. Naudodamiesi elektroniniu kirčiuokliu, sukirčiuokite šiuos tarptautinius žodžius.

Autobusas, advokatas, transportas, apetitas, kabinetas, momentas, problemas, argumentus, prezidentūra (vns. Įn.), simptomas, atmosfera (vns. V.), egzaminai, filosofas, architektūra (vns. V.), kultūra (vns. V.), katastrofa (vns. V.), epocha (vns. V.), kreditas, idėja.

3.2. Sukirčiuokite šių veiksmažodžių būsimąjo laiko formas.

Lauks, ateis, žais, nupirks, atvyks, dirbs, klausys, nuvažiuos, leis, ištvers, rūks, rinks, užkirs, pažins, galės, užims, nespaus, nekąs, vadovaus, gaus, atsipūs.

3.3. Pabraukite ir sukirčiuokite dalyvius, pusdalyvius ir padalyvius.

Gal rytmečio vėsos pažadintas krūptels gyvis. Ar pūstelėjus vėjui sušlamės pageltę lapai. Tik praeities dulkių šydu apnešti plaikstysis voratinkliai... Blėstančių prisiminimų aidas nuvilnys upės paviršiumi. Nusineš tas skriaudas ir vargus, skirtingas, tuo pačiu ir labai panašias našlaitystės dienas... Pakeis veidą gimtasis sodžius. Užžels kūdra, kur būdami dar vaikais, mazgodavome suskirdusias kojas... Nebyli, tūnanti alksnių šešėly, kaip prieš daugelį metų... Kai prisiminimuose vėl šmėsteli gyvenimo dulkės, nenorom suspaudžia širdį, virpteli lūpos norėdamos pasakyti tiesą. Galbūt per daug graudžią ir verkšlenančią. Iš artimųjų pasakojimų, kurių lūpose jau seniai sustingo paguodos žodžiai, užgeso užjaučiantys žvilgsniai. Iš tų, kurie, dar ir dabar praeidami prisiminimų takeliais, nenorom atveria širdį, pasiteisindami tuo, kad pūtė tokie laikmečio vėjai, kai burnoje tirpo ir sužiedėjusios duonos kąsnis be motiniškos šilumos...

Žvelgiu į plokščią apsamanojusį akmenį šalia kūdros. Pritūpęs nušluostau gelsvo smėlio sluoksnį, žvilgsniu perbėgu klojimo sienom, ieškau vaikystės beržo... Pūsčiojant žvarbiam vėjui sušalę, alkani, išguiti, atsišlieję į margą beržo kamieną, ieškodavom paguodos.

(Saulius Radzevičius)

3.4. Pabraukite ir sukirčiuokite nekaitomasias kalbos dalis.

Jokiais ypatingais gabumais nepasižymėjau, ilgai nežinojau, kokią rinktis profesiją. Tik jaučiau, kad ji būtinai turi sutapti su poreikiu tobulėti, augti, visa kuo giliau ir nuodugniau suprasti, kitaip nepatirsi visos gyvenimo pilnatvės, nepatirsi grožio ir gėrio, kuris slypi visur. Aplinkiniais keliais, apgraibomis, po ilgų klydinėjimų šis poreikis turbūt mane ir atvedė į literatūrą, kurios, beje, niekad nelaikiau pagrindiniu savo gyvenimo tikslu ir ilgą laiką daugiau bendravau su įvairiausio pobūdžio mokslinėmis ar filosofinėmis knygomis, kadangi, tuometiniu mano supratimu, atrodė, jog čia žodis kur kas preciziškesnis, tikslesnis, be visokių papuošalų, jausmingumo ir pagraudenimų, be visa to, kas tik trukdo atrasti tiesą, pliką, estetiškai neišvaizdžią, gal net nemalonią ir panašiai.

(Bronius Radzevičius)

3.5. Raskite ir ištaisykite 5 kirčiavimo klaidas.

Akimirkoje, kai staigà išvystì tai, kò visái nesitikėjai, slýpi kažkàs iš pasáulio sukūrìmo. Tai pėrveria kiaūrai iř staigà pràplečia tàvo rėgą, tařsi būtų atsivėręs plyšýs į slāptą gyvėnimo gėlmę; tařsi būtų pakviestas, įtráuktas į kažkókįą esminę pāslaptį; tařsi jì būtų paruōšta iř paródyta asmeñiškaì táu.

(Laura Sintija Černiauskaitė)

3.6. Nustatykite šių vardų kirčiuotę ir sukirčiuokite nurodytas jų linksnių formas. Galite pasinaudoti „Lietuvių vardų kilmės žodynu“.

Vardas	Kirčiuotė	Vns. Įn.	Dgs. G.
Rità	2	Rità	Ritàs
Rasa			
Rokas			
Martynas			
Jolita			
Rolandas			
Vytautė			

3.7. Sukirčiuokite šiuos žodžius. Kiekvienoje eilutėje yra po 1 žodį, kuris nepriklauso prie atitinkamos žodžių grupės, raskite jį ir pabraukite.

1. Visuomenė, kūryba, žmogiškumas, atsakomybė, įspūdingas.
2. Protingas, įkvėpimas, kūrybingas, tiltas, pilkas.
3. Metodas, istorija, monologas, katalogas, milijonas.

3.8. Ištaisykite netaisyklingus sakinius.

1. Daugumoje autobusų yra dvi durys.

2. Už trejų mėnesių, kažkur tai sausio viduryje, aptarsime, pas ką daugiau skaitytų knygų.

Įsivertinimas**1. Pabraukite trumpuosius kirčiuotus skiemenis vienu, o ilguosius kirčiuotus skiemenis dviem brūkšniais. (10 taškų, po 0,25 taško)**

Labiausiai man patinka *būti*. Akimirka, kai tarp dienos darbų staiga atsiveria maža laisvo laiko properša. Jei tą akimirka pavyksta nuslopinti nerimą, kad nieko neveikiu, jeigu iš karto nepuolu užpildyti tos properšos jokiais veiksmais, tai patiriu: *esu*. Ir būti yra *gera*.

(Laura Sintija Černiauskaitė)

Surinkau _____ tšk.

2. Sukirčiuokite šiuos žodžius remdamiesi nurodyta kirčiuote. (5 taškai, po 0,5 taško)

Balnas (4), kalnas (3), saulė (1), kaukė (1), oras (3), choras (2), kuodas (4), kodas (2), šienas (4), pienas (1).

Surinkau _____ tšk

3. Nustatykite ir įrašykite žodžių kirčiuotes. (5 taškai, po 0,5 taško)

Mokykla (___), pamoka (___), uždavinys (___), mokytojas (___), kreida (___), suolas (___), kėdė (___), vadovėlis (___), užrašai (___), pratybos (___).

Surinkau _____ tšk

4. Raskite ir ištaisykite kirčiavimo klaidas. (5 taškai)

Mokinys, sąsiuvinis, klāsė, taisyklė, centimetras, koñcertas, idėjà, konkursas, atlāsas, geogrāfas.

Surinkau _____ tšk

5. Sukirčiuokite žodžių, kurių vienaskaitos vardininko forma turi galūnę -a, vienaskaitos vardininko, įnagininko ir daugiskaitos galininko formas. (8 taškai, po 0,25 taško)

Vns. V.	Vns. Įn.	Dgs. G.
galvą	su gálva	gálvas
pastaba		
žmona		

Vns. V.	Vns. Jn.	Dgs. G.
anketa		
pastraipa		
pažyma		
pareiga		
vėliava		
valgykla		

Surinkau _____ tšk

6. Sukirčiuokite šiuos veiksmažodžius. (5 taškai, po 0,5 taško)

Lauktų, klausytų, leistų, pažink, tęsk, daryk, šals, nupirksiu, mąstyk, spaus.

Surinkau _____ tšk

7. Sukirčiuokite šiuos žodžių junginius. (5 taškai, po 0,5 taško)

Sėdėti autobuse, pasitikėti moterimi, ragauti patiekalą, pažinti paveldą, tarptautinis kongresas.

Surinkau _____ tšk

8. Sukirčiuokite šiuosrieveiksnius. (5 taškai, po 0,5 taško)

Saldžiai, normaliai, minimaliai, patogiai, karčiai, pernai, pernelyg, dabar, paskui, vakarop.

Surinkau _____ tšk

9. Ištaisykite netaisyklingus sakinius. (2 taškai)

1. Įveikęs uždavinį jaučiausi laimingu.

2. Nemokantį negalima bausti.

Surinkau _____ tšk

Iš 50 taškų surinkau _____ .

Pasiekimų lygis	Nepatenkinamas			Slenkstinis	Patenkinamas		Pagrindinis		Aukštesnysis	
Taškai	0–5	6–10	11–15	16–20	21–25	26–30	31–35	36–40	41–45	46–50
Pažymys	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10